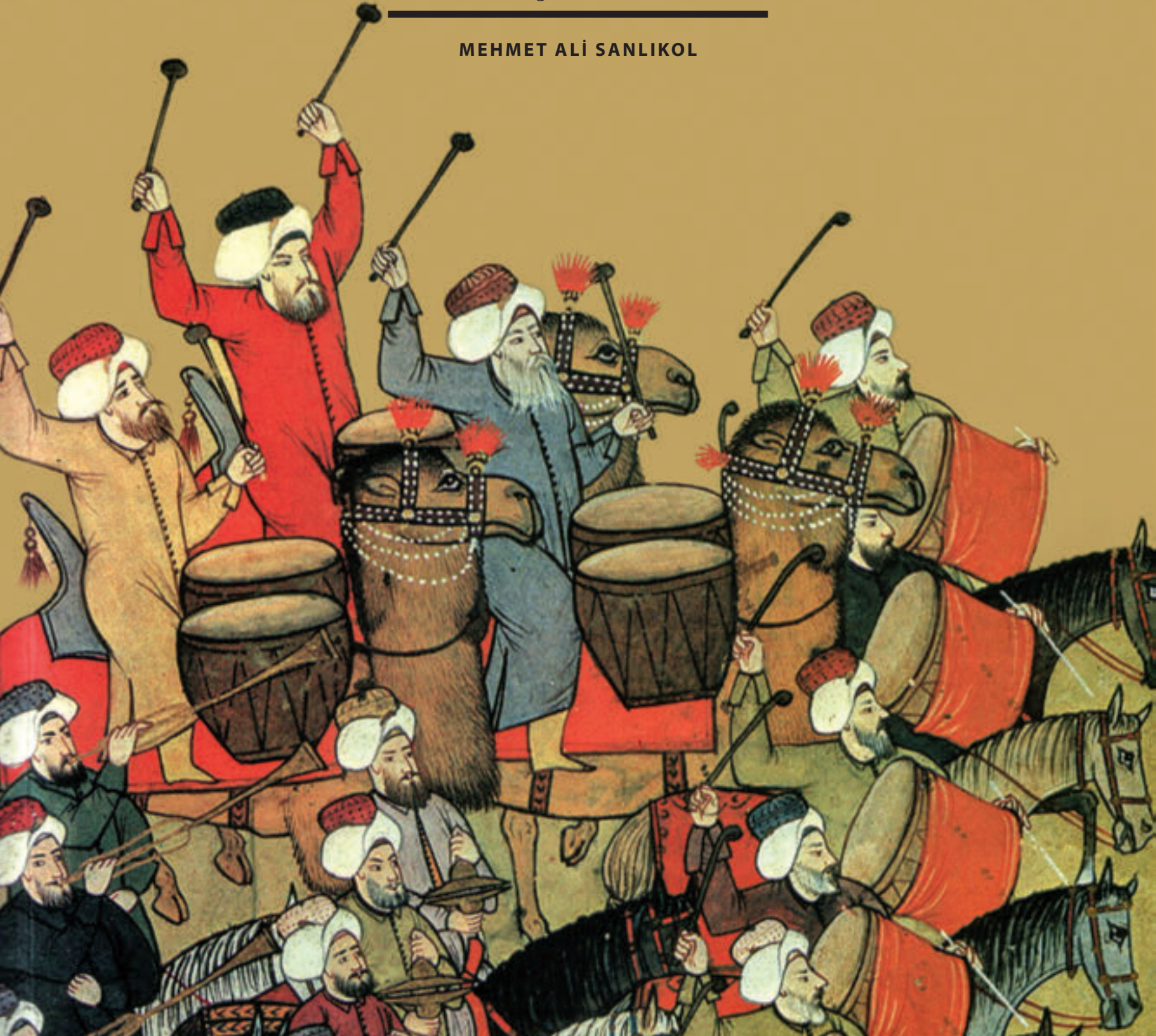

“MEHTER İLK ASKERİ BANDODUR”

*Toplumsal Saplantılar ile
Örölmüş Duvarlar*

MEHMET ALİ SANLIKOL

K

IBRİSLİ bir anne ve babanın oğlu olarak 70’li yılların ikinci yarısı ve 80’li yıllarda Bursa’da büyürken o yılların Türkiyesine

hâkim olan bir kısım kültürel çelişkiler benim çevremde de yoğun bir biçimde mevcuttu. Annem, Kıbrıs 1960’a kadar İngiliz devlet yönetimi altında iken, İngiltere’den gelen Royal Academy of Music bünyesindeki müfettişlerin denetlediği piyano sınavlarını geçmiş ve 1974’te Bursa’da klasik Batı müziği piyano dersleri veren nadir öğretmenlerden biri olmuştum. Babam ise o yılların Bursasında ender rastlanan, opera hayranı bir tıp doktoruydu. Dolayısıyla annem ve babamın bilhassa klasik Batı müziğine karşı duydukları sempati-den ötürü o yılların kaçınılmaz ‘çok sesli – tek sesli müzik’ münakaşaları hâliyle bizim evimizde de (Batı müziği safında yer alınması kaydıyla) sık sık tekerrür ediyordu. Ben de klasik Batı müziği, rock ve caz müzikleri ile büyümüş bir genç olarak çeşitli geleneksel ve popüler Türk müziklerine karşı birtakım sert ön yargılara sahiptim. Ne tuhaftır ki içinde büyüdüğüm bu kültürel çelişkiler neticesinde etrafıma ördüğüm kalın duvarların yıkılması ancak ABD’ye geldikten yedi yıl sonra mehter müziğini tesadüfen ‘keşfetmem’ ile mümkün oldu.

Yıllardır bitiremediğimiz ‘çok sesli – tek sesli müzik’ tartışmaları, maalesef her iki kanatta da yer alan muhafazakâr ve ayrımcı tavırları beraberinde getirdiği gibi, gördüğüm kadarıyla bilhassa klasik Osmanlı Türk müziğinin hemen her zaman klasik Batı müziği ile mukayese edilmesine de sebep oluyor. Bu müzik geleneklerinin mutlak suretle bir üstünlük ispat etmek gayesi ile mukayese edilmeleri, sürekli kutuplaşmalar doğurarak disiplinlerarası yaklaşımları da birer tabu haline getirmekte ve –bir zamanlar benim de

aralarında yer aldığım– genç müzisyenleri muhafazakâr duruşlara sevk etmekte... Öte yandan, bu müzik geleneklerini bir araya getirmeye hevesli kimseler ise yine bu gibi çelişkilerden kaçamadıkları için maalesef egzotik yaklaşımların esiri olup ortaya her iki müzik geleneğini özümsemekten uzak popülist çalışmalar sunmakta... Hatta özellikle Batı müziklerine aşına genç nesillerin klasik Türk müziği ve Türk halk müziğine yabancılaştıklarını, yasadıklarımından ötürü şahsen bildiğimi itiraf etmeliyim.

Klasik Osmanlı Türk müziğinin bilimsel bir amaçla dahi olsa klasik Batı müziği ile mukayese edilmesinin büyük ölçüde sağlıksız neticeler doğurduğu ve yukarıda işaret ettiğim çelişkiler ile muhafazakâr tutumların oluşumuna da neden olduğu kanaatindeyim. Nitekim, Osmanlı Türk müziğinin icracı merkezli ve emprovize (doğaçlama) tabanlı bir gelenek olduğu düşünüldüğünde, şayet bilimsel bir mukayeseye tâbi tutulacaksa, bunun da klasik Batı müziği yerine evvela kendine nispeten benzer bir kimliğe sahip olan caz müziği ile yapılmasının daha sağlıklı neticeler doğuracağına inanıyorum. Kanımca, Osmanlı Türk müziği tarihi, nazariyatı ve icrasına yeni ve dinamik bakış açıları getirmenin yolu, bir miktar da caz tarihi, nazariyatı ve icrasına bakmaktan geçiyor. Öyle ya, yaklaşık 150 yıldır doğaçlamaya yer vermeyen ve neredeyse tamamen icracı kontrolünden çıkmış bir müzik geleneği ile hâlen büyük ölçüde icracı kontrolünde olan bir diğer müzik geleneğinin mukayese edilmesinden elde edilecek neticeler ne kadar bilimsel olabilir ki. Halbuki caz müziği pek çok açıdan geleneksel Türk müzikleri ile benzerlikler göstermenin yanı sıra hâlen büyük ölçüde icracı kontrolünde olan bir müzik geleneğidir. Dahası, geleneksel Türk müzikleri ile caz müziği arasında beklenmedik

tarihî bağlar da mevcuttur. İşte benim hayatımda kilit rol oynamış olan mehter müziği bu konuya dair şaşırtıcı bir misal teşkil ediyor.

“Mehter ilk askerî bandodur” demekten yıllardır sıkılmadığımız gibi, her nedense, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar mehterlerin son derece renkli ve kozmopolit bir müzikal dünyaları olduğunu telaffuz etmekten de aynı derecede imtina ediyoruz. Esasında bu tavır kısmen, evvelce işaret ettiğim kültürel çelişkilerle ilintili olsa gerek; zira ilk askerî bandonun Batı’da değil de evvela bizde olması ile Mozart’ın, Beethoven’ın mehterden etkilenmiş olmasını dile getirmekten bıkmıyor olmamız, kısmen bir üstünlük iddiasını ispat gayreti/çabası değil midir? Maalesef artık toplumsal bir saplantı hâlini almış bu tavrın günümüzde mehter müziğinin temsilini de etkilediği aşikâr... *Çalıcı Mehterler* isimli kitabımda detaylı bir biçimde incelediğim mehterlerin müzikal dünyalarının 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, bugün sıklıkla gördüğümüz ideolojik yaklaşımlara ciddi bir tezat teşkil edecek derecede renkli ve kozmopolit olduğunu vurgulamaya gayret etmiştim. Nitekim, resmî mehterlerin en başta gelen vazifeleri askerî olsa da çok çeşitli dinî ve ladinî merasimlerde de müzik icra ettiklerini ifade edip gayriresmi mehterlerin ise tek bir kategoriye sokulmalarını imkansız kılacak derecede geniş bir müzik yelpazesi içinde yer aldıklarını göstermiştim. İlk askerî bando olup olmamak gibi fuzuli dertleri bir kenara bırakabilirsek, belki de mehter müziğine olan yaklaşımlarımız günümüzde kısılıp kalınan dar –ve turistik– çerçeveden kurtulabilir ve hatta güncel ve bilimsel anlamda daha mühim katkılar sağlayacak tarihî bulguları görebiliriz. Mesela, mehter hakkındaki hiçbir yazıda ve/veya kitapta mehterin Amerikan caz *big band*lerinin atası olduğuna dair –

New Orleans Marş Bandosu (1960).

Duke Ellington Big Band (1930'lar).

kitabımda yer alan kısa bir pasaj istisna olmak kaydıyla- bir satır dahi mevcut değildir!

İngilizcede *band* kelimesi, askerî bandolar ile marş bandolarının yanı sıra sıklıkla caz, *rock* vb. topluluklar için de kullanılır. Her ne kadar *band* kelimesinin dilimizdeki karşılığı bando olsa da biz genelde Türkçede *jazz band/rock band* için caz bandosu/*rock* bandosu demek yerine ekseriyetle caz grubu/*rock* grubu deriz. Halbuki Batılı müziklerde *band* kelimesinin kullanımı doğrudan mehterle alakalı olup spesifik bir enstrümantasyonu ifade etmek için kullanılmıştır. Malum, Batılı askerî bandolar ve bunların akabinde husule gelen *wind band, jazz band* vb. toplulukların tamamı bilhassa resmî mehterlerin bünyesinde yer alan tahta üflemeli çalgılar (zurna), bakır üflemeli çalgılar (boru) ve vurmali çalgılar (nak-kare, davul, zil ve kös) kombinasyonu üzerine kurulmuş ekiplerdir. Hakikaten bu gibi topluluklarda senfoni ve oda orkestralarının bel kemiği olan yaylılar asla yer almaz. Dolayısıyla, resmî mehter topluluklarının 'torunu' diyebileceğimiz New Orleans marş bandolarının zamanla çağdaş caz *big band*lerine dönüşmesi de Amerikan ve Osmanlı Türk müzik gelenekleri arasında akıllara durgunluk verecek bir tarihî bağlantıyı beraberinde getirmektedir. Nitekim, caz müziğinin *big band*leri günümüzde hâlen müsahasız bir biçimde atası mehterden gelen

tahta üflemeli çalgılar (saksafonlar), bakır üflemeli çalgılar (trompet ve trombonlar) ve -bir tek burada davul setine, bilhassa vodvil etkisiyle, piyano/gitar ve bas eklenmek kaydıyla- vurmali çalgılar kombinasyonunu takip etmektedir.

Böylesine mühim bir tarihî ve kültürel bağ, zamanla unutulduğu için artık araştırmacıların gündemine gelmesinin hayli güç olduğunu kabullensek dahi gözümüzün önündeki Zilciyan ailesinin mehterden caza ve popüler Batılı müziklere uzanan serüvenini, nasıl olup da hiçe saydığımızı izah etmek kanımca mümkün değildir. Zira Zilciyanların hikayesi yukarıda izah ettiğim mehter - *big band* ilişkisinin adeta bir ispatı niteliğindedir. Zilciyan şirketi de 'zildjian.com' web sitesinde mehterle başlayıp ABD'de önce caz, ardından popüler müziklerle devam eden bu ilişkiye "The Zildjian Brand Journey" linkinde 1618 yılından başlayarak resimler ve kısa izahatlarla yer vermektedir. Bütün bunlar bir yana, *Çalıcı Mehterler* kitabım yayımlandıktan sonra takriben son 100 yıldır fabrikaları ABD'de bulunan Zilciyanları ziyaret ettiğimde daha fabrikaya girerken karşıma ellerinde ziller ile bir mehter mankeni ve akabinde de efsanevi Benny Goodman *big band*inin unutulmaz caz davulcusu Gene Krupa'nın davul seti çıkınca ne kadar şaşırıldığımı tarif edemem. Zilciyanların dünyanın dört bir köşesinde satılan bütün zillerinde hâlen 'genuine

Turkish cymbals' (hakiki Türk zilleri) ibaresi ve eski yazı ile kazınmış 'Avedis Zilciyan Şirketi' mührünün bulunduğunu da yazmadan geçmeyeyim.

Yazının başında da işaret ettiğim üzere, mehterin Amerikan caz *big band*lerinin atası olduğunu ve hatta bizzat çeşitli geleneksel Türk müziklerini, ABD'ye geldikten yedi yıl sonra şu an profesörlük yaptığım New England Konservatuvarında doktora çalışmalarına başlamak üzereyken 'keşfettim.' Kendi adıma konuşacak olursam, başta bahsettiğim etrafıma örülmüş kalın duvarların ABD'de yıkılabilesinin zaman, mesafe ve içinde bulunduğum ortamdan dolayı mümkün olduğunu düşünüyorum. Dünyanın bambaşka bir köşesinde yaşarken evvelce değindiğim muhafazakâr ve ayrımcı tavırlar ile egzotik yaklaşımlardan yedi yıl boyunca uzak kalmak, Türkiye'de büyüdüğüm ortamın bana aşılması çelişkilerden ağır ağır kurtulmama vesile oldu. Ancak o esnada New England Konservatuvarında bulunmamın da bu durumda büyük bir rolü var; zira doktora çalışmalarına başlarken, Kalan Müzik tarafından 2001 yılında yayınlanan "Çengnağme" CD'sinin sahibi, Profesör Robert Labaree, New England Konservatuvarında 20 yılı aşkın bir süredir, kesintisiz, Türk müziği dersleri vermektedir. Labaree, Niyazi Sayın'dan Kani Karaca'ya, İhsan Özgen'den Cinuçen Tanrıkorur'a pek çok klasik Türk müziği

Gene Krupa ve Avedis Zildjian.

Robert Labaree, New England Konservatuvarında bir konser esnasında (2009).

üstadını New England Konservatuvarına getirmiş; hatta 2000'lerin başında rahmetli Şehvar Beşiroğlu ve kıymetli meslektaşım Nilgün Doğrusöz'ün de New England Konservatuvarına ziyaretçi akademisyen olarak gelmelerini sağlamıştı ki benim Türk müziğini ABD'de 'keşfetmem'de sevgili Şehvar ve Nilgün de büyük rol oynamıştır. O yılların bende bıraktığı izler o kadar derin ve manidardır ki profesör olup bayrağı Robert Labaree'den devraldıktan sonra ben de genç meslektaşım Rıdvan Aydın'ı bu yıl New England Konservatuvarına ziyaretçi akademisyen olarak getirerek zamanında Labaree'nin ben ve benim gibiler için hazırladığı ortamı günümüzde devam ettirebilmeyi arzu ettim. Bu vesileyle eski Hocam ve meslektaşım sayın Robert Labaree'yi yıllardır Türk müziğine verdiği hizmetlerden ötürü layıkıyla zikretmiş olmaktan büyük memnuniyet duyduğumu da ifade etmek isterim.

Sonuç olarak, Türkiye'nin bilhassa yakın tarihinde teşekkül etmiş bir kısım kültürel çelişkilerin birden fazla müzik geleneğini özümsemiş kültürlerarası çalışmalar ve yaklaşımların husule gelmesinde ciddi anlamda engeller teşkil ettiğini düşünüyorum. Bu engeller kimi zaman karşımıza her türlü kültürlerarası yaklaşımı reddeden muhafazakâr ve ayrımcı tavırlar, kimi zaman da 'kendisine' yabancılaşmış egzotik duruşlara bürünmüş çalışmalar şeklinde çıkmaktadır.

Kanımcı, birden fazla müzik geleneğini yan yana getirerek yapılan icralarda popülist söylemler ile 'ucuz' bir takım turistik şovların ötesine geçebilmenin tek yolu tabularımızı tam anlamıyla bir kenara bırakıp gerçek anlamda fedakârlık yapmak ile mümkün olacaktır. Aksi takdirde hem 'çok sesli - tek sesli müzik' tartışmaları hem de "Mehter ilk askerî bandodur" söylemleri daha pek çok yıllar devam edecektir. Mesela, Türk müziği ve caz müziğini kapsayan ciddi araştırmalar yapmanın ne derece ehemmiyet taşıdığını idrak edecek farkındalığı bilhassa genç nesillerin elde etmesini sağlamak, ardından da bu hedefe ulaşmaları için gereken yılları feda etmeye onları hazırlamak başlıca vazifemiz olmalıdır. Zira iki lisanı hâkim olmak ne derece meşakkatli bir süreç gerektiriyorsa birden fazla müzik geleneğini özümsemek de böylesi bir fedakârlığı gerektirir. Sadece Türkiye'de doğup büyümüş olmak, geleneksel Türk müziklerini bilmeyi/hissetmeyi beraberinde getirmez. Söz gelimi, bir klasik Türk müziği topluluğu veya mehterle herhangi bir Batı müziği/caz topluluğunu yan yana getirirken egzotik yaklaşımların esiri olup ortaya her iki müzik geleneğini özümsemekten uzak popülist çalışmalar koymamanın tek yolu bu iki müzik geleneğine eşit derecede hâkim olmaktan geçer. Elbette sanat ifade özgürlüğü demektir ancak bu özgürlük konservatuvarlarda, müzik

departmanlarında klasik Batı müziği, caz, geleneksel Türk müzikleri vb. hakkında eğitim verilmesi lüzumunu ortadan kaldırmamaktadır. Aksine, bilhassa bu gibi sanatsal muhtevası yüksek müzik geleneklerini özümsemek, bir çeşit eğitime tâbi tutulmadan mümkün değildir. Bu eğitim mutlaka bir kurum çerçevesinde olmak zorunda değildir; ancak ne olursa olsun kişinin yıllarını vermesi gereken bir süreç kaçınılmazdır. Dolayısıyla, kültürlerarası çalışmaları layıkıyla yapabilmek için öncelikle adeta toplumsal olarak şuurlatılmaya işlenmiş muhafazakâr ve ayrımcı tavırlardan kurtulmak, ardından da birden fazla müzik lisanını gerçek anlamda özümseyecek miktarda çalışmak şarttır. Bu, yıllar sürececek bir fedakârlık gerektirecektir ancak hele günümüzde, teknolojinin yarattığı kolay erişilebilirlikle sürekli bir kültür bombardımanı altında bulunduğumuz şartlarda hepten kaçınılmazdır. **Z**